

HOZZÁSZÓLÁSOK

BOTKA FERENC:

MUNKÁSIRODALOM – SZOCIALISTA IRODALOM
CÍMŰ ELŐADÁSÁHOZ, A MISKOLCI VÁNDORGYŰLÉSEN

(1969. október 19.)

ILLÉS LÁSZLÓ: Jelenkori irodalmunk, sőt a művelődéspolitikai egyik égető gondja fogalmazódik meg mai vitaülésünk kérdésfeltevésében, még akkor is, ha a Társaság vándorgyűlése eme napirendi pontjához indítékot adó *Népszava*-cikksorozatban ezeket a kérdéseket eléggé változékony színvonalon fogalmazták is meg. A paradoxont én abban látom, hogy „a munkásirodalom – szocialista irodalom” lényegében igen komplikált kérdését, a *jelen kérdését*, ezen a vitaülésen *történeti* problémaként vetjük fel és elemezzük. Botka Ferenc előadásának *történeti metodikáját* feltétlenül helyesnek találom, mégpedig azért, mert a szocialista irodalom idestova egy-másfél százados útjának kritikai elemzése adhatja csak meg azt a vezérfonalat, azt a módszert, amely eligazíthat e máig eleven, s láthatóan nem végérvényesen lezárt problémakörben. Egy Gorkij, egy József Attila, egy Bertolt Brecht után ma már nem lehet vitás, hogy a *munkásirodalom*, vagy más néven *proletárirodalom* – partikuláris fogalom, s hogy ezzel szemben a *szocialista irodalom* terminusa képes meghatározni a művészi hitelű, azaz egyetemes szemléletű, marxista eszmeiséggel tölt értékek mivoltát. E vonatkozásban Botka Ferenc fejtegetéseit nagyon találónak érzem. Helyesen alkalmazta a kérdés megoldásának kulcsát jelentő *lenini* felismerést.

A munkásirodalom csak akkor képes az egyetemesség szintjére emelkedni, ha szemléletében valamennyi teremtő, alkotó munkát végző osztály és réteg művészi képviselőjét vállalni tudja. Ez azt hiszem vitathatatlan; hiszen az osztály politikai története, elhivatottsága is az, hogy felszabadítván magát, szabadítsa fel valamennyi elnyomott osztályt és népréteget, szüntesse meg az osztályokra tagolt társadalmi rendet. Tehát a proletárirodalom öntörvényűsége abban a pillanatban kérdéssé válik, mihelyt győzött a proletárforradalom. (Figyelembe véve persze azt, hogy a társadalom osztály nélkülivé válása még ezután is egy hosszan tartó folyamat eredménye lehet csupán. És ez nem lényegtelen mozzanat.) Merőben utópisztikus volt és a gyakorlatban káros tehát minden olyan erőfeszítés, amely pl. a Szovjetunióban végig a 20-as éveken a proletárirodalom *hegemóniájára* igyeke-

zett, mindaddig, amíg a Párt 1932-ben fel nem oszlatta ezeket a szervezeteket.

De vajon minden történelmi szakaszban képes-e a forradalmi *proletáriróadalom* megtenni ezt az ugrást az egyetemeshez, ezt a minőségi emelkedést, és ha nem, az automatikusan értékcsökkenést jelent-e? Itt már nem mernék olyan határozottan ítélni, mint ahogy azt az előadás elvi tételei sugallják.

Néhány példával világítanám meg, mire gondolok. A weimari köztársaság idején a német proletariátus a hitleri hatalomátvétel pillanatáig éles, mondhatnám élethalálharcot vívott az osztályellenességgel, a feltörekvő fasizmussal. Ez a harc nem volt kilátástalan. Sebben a küzdelemben részt vállalt, *felnőtt* a német proletáriróadalom, komoly értékeket hozott létre, noha nem vállalkozott, nem vállalkozhatott más szolgálatra, mint csakis és kizárólag a saját osztálya szolgálatára. Annál inkább, mert más rétegek csak *saját* veszélyeztetettségük idején, tíz évvel később mutatkoztak készen a népfrontos együttműködésre. A népfront, a szövetség ugyanis mindig többoldalú korreláció. Mármost ha ehhez a küzdelemhez, s hozzáteszem, ehhez a teljesítményhez (Brecht, Becher, Seghers és mások teljesítményéhez) mérné az irodalmár az adott akkori korban az egyetemesség követelményét: bizony igazságtalan mérce volna ez.

A proletáriróadalom tehát a megelőző történelmi fázisokban szükség-szerű, összes erőnyeivel és korlátaival együtt, és értékek létrehozására is képes lehet. Az egyetemesség szintjére való emelkedés vagy nem emelkedés mindig összefüggésben van az illető nép munkásosztálya fejlettségével, az osztályharc fejlettségével, a marxista eszmék anyagi erővé válásának mértékével. A reformista eszméktől áthatott német munkásmozgalom az első világháborút dicsőítő munkásírókat nevelt; de a vereségekből tanuló KP vezette munkásság magához vonzotta vagy magából kitermelte azokat az írókat, akik aztán a harmincas évek antifasiszta küzdelme idején a német irodalmon belül a vezető szerep átvételére képesek voltak, miután a huszas-harmincas évek fordulóján szuverén érvényességű proletáriróadalmat teremtettek. Az egyetemesség szintjére, a rangos szocialista irodalom nivójára a hatalom megragadása előtt, tehát az osztálystruktúra felszámolása előtt is eljuthat a proletáriróadalom. Brecht, Gorkij és József Attila példája is bizonyítja ezt. De már ebben az esetben is, ilyen nagyszabású életművek megvalósulásával is kérdésessé válik nyomban a *proletáriróadalom* partikuláris értelme, érvényessége. Az osztály költője itt már a jövőt előlegezi, annak törvényeit teljesíti be, korához kötötten is előreszaladván az időben.

Igen, mondhatnók, ez a múlt — de hogy is állunk a jelenben? A kérdések megválaszolása itt még nehezebbé válik. A munkásosztály a néphatalom vezető ereje, de nem az a célja, hogy önmagát adott

mivoltában konzerválja, hanem hogy valamennyi népréteget a teremtő, alkotó munka közös frontjába építsen. S különös jelentőségre emelkedik ez a törvényszerű fejlődés a műszaki-tudományos forradalom egyre szédítőbb mértékű, beláthatatlan perspektívájú kibontakozása idején, amikor új, érvényes meghatározást igényelnek az osztályokra, rétegekre vonatkozó régi fogalmak. Létezhet-e ilyen körülmények között ún. *munkásirodalom*? A folklorisztikai szinten megrekedt, vagy a sematikus leképzés szintjén álló munkásirodalom nyilvánvalóan nem létezhet.

De a kérdés másik vetülete: vajjon korunk embere súlyos gondjai, morális és társadalmi konfliktusai mindenütt másutt kereshetők és feltalálhatók, de a jelenleg is és a belátható jövőben is az élet anyagi alapját termelő munkásság létében, létviszonyaiban talán nem ragadhatók meg? — És ha nem, vajjon miért? Itt, ezen a ponton érzem én témánk legizóbb kérdését, amelyre a választ keresnünk és megtalálnunk kellene. Nem elégséges, ha arra gondolunk: íróink általában nem ismerik eléggé mélyen a munkáséletet, azért nem írnak róla. De miért nem termeli ki az osztály saját magából mai klasszikus íróit, ahogy kitermelte egykor József Attilát és Gorkijt? Ahány kérdés, annyi nyitott kérdés. Nincs semmi összefüggés vajon aközött, hogy irodalmunkból, művészetünkől fokozatosan kihullik (ha nem is hiányzik egészen) a lét döntő kérdései művészi megragadásának kísérlete a munkásélet viszonylataiban, — és azok közt az ideológiai zavarok közt, amelyekbe lépten-nyomon belebotlik az olvasó, az irodalmár? Közvetlen összefüggés aligha van; én inkább mindkét jelenség vonatkozásában további közös eredők után nyomoznék. Mindez azonban már olyan kérdésköröket érint, amelyek valóban túlnőnek jelen, mai, itteni feladataink körén. De — s ezen a ponton eltér véleményem némileg Botka Ferencétől — mégis az irodalomkritika és tudomány feladata is kell legyen, hogy e kérdésekkel a mai művelődéspolitikát segítve szembenézzon.

Befejezésül még egy konkrét kérdésre szeretnék kitérni. A *Nép-szava*-vita során Molnár Géza arról írt, hogy a munkásirodalom, szocialista irodalom istápolása, támogatása terén sokat tehetne az irodalomtudomány, a kritika is. Valóban így van ez. E témáról akár külön ülészakot rendezhetnénk. Az a benyomásom azonban, hogy az irodalomtudomány, ha nem is eleget (távrolról sem eleget), de azért valamit tett már a proletárirodalom, a szocialista irodalom feltárása és értékelése terén. Talán jobban oda kellene figyelni ennek a tanulságaira. Nem tudok róla, hogy ezt a kutatást pl. a hatalmas anyagi erővel rendelkező SZOT valaha is támogatta, vagy esetleg díjaival erkölcsi elismerésben részesítette volna. Pedig erre legalább olyan nagy szükség lenne, mint az írói ösztöndíjakra, a munkásosztályból származó tehetséges írók támogatására. Az elvárások helyesebb relá-

ciói kialakításáért, a kölcsönösségért mindenki felelős, az írók is, az irodalmárok is, de a munkásosztály érdekvédelmi szervei is, nem utolsósorban.

Kétségtelenül sokat kell tennie még az irodalomtudománynak, hogy a kellő történeti anyagfeltárás, elemzések után alapvető elméleti konklúziókhöz jusson. Úgy vélem, ehhez a munkához újabb ösztönzést nyújtott az Irodalomtörténeti Társaság mai ülészaka.

PÁNDI PÁL hozzászólása első részében a kérdés hazai előzményeivel, Ady és a munkásosztály kapcsolatával, valamint a munkásvilág ábrázolásának Kassák-i és Gelléri Andor Endre által megvalósított változataival foglalkozott. A továbbiakban kitért néhány olyan kérdésre, amelyeknek megválaszolása egyszerre érinti a szociológia és a kultúra területeit. Ezután az a kérdés került előtérbe, hogy miként áll napjaink irodalmában a szocialista munkásábrázolás. A végletesen pesszimiztikus értékelésekkel szemben hangsúlyozta a művekben megnyilvánuló eredményeket, ugyanakkor kiemelte a kérdéssel, a teljesítménnyel kapcsolatos reális kritikai hangok jogosultságát. Felvetette azt a problémát, hogy a munkásosztály társadalmi helyzetével, magukkal az osztálykritériumokkal a hatalom megragadása után nem foglalkozott kellőképpen a szociológia, s a munkássággal kapcsolatos fogalmaink egy része még a kapitalista társadalom idejéből való. A hatalmi struktúra megváltozása természetesen magával hozza a fogalmak életbeli alapjának a változását, s erre az eddignél jobban kell figyelniünk. Érinti ez az irodalmat is. Ma is tényként kell tudomásul vennünk, hogy a napi nyolcórás fizikai munka mellett nincs reális lehetőség nagyobb szabású szellemi alkotó munkára. Egy rajzot el lehet készíteni, egy verset meg lehet írni, s olvasni, rendszeresen, lehet nyolcórás fizikai munka mellett is. De szellemi alkotómunkára berendezkedni igen nehéz, vagy éppen lehetetlen, s legfeljebb kivételeket ismerünk. Egyelőre az látszik járható útnak, hogy a munkásosztály szellemi-művészi alkotótételeiről bizonyosságot tevő tagjait az állam, a szakszervezet olyan életkörülmények közé segíti, ahol lehetséges számára a folyamatos alkotó munka. Ez az út, elvileg, nem jelent háttáfordítást a munkásosztálynak. A növekvő szabadidő bizonyos változásokat eredményezhet, növelheti a fizikai munka mellett végezhető szellemi munka lehetőségét, emelheti az alkotásra fordítható energiát, — egyelőre azonban a fizikai munkától való (részleges vagy teljes) függetlenítés látszik reális útnak az új művészgeneráció munkásságából kikerülő tagjai számára.

R. Kocsis Rózsa felszólása Pándi Pálnak a szocialista irodalom jelenlegi szerepéről mondott megállapításához kapcsolódik. Pándi Pál a munkásosztály történelmi hivatását hangsúlyozta, amely nem ér véget a szocialista rendszer megvalósulásával, hanem a jelen kiteljesítésén túl, az emberiség jövőjéért felel. Napjainkban ennek a jövő felé irányuló szocialista programnak vagyunk a tanúi és a résztvevői. Korunk munkásirodalmának e történelmi feladat művészi vállalása és kifejezése ad létjogot.

R. Kocsis Rózsa szerint ez az állandóan haladó-változó folyamat összetett társadalmi jelenségeket és problémákat eredményez. A művészetnek legalább olyan nehéz a rohanó fejlődést nyomon követni és megragadni, mint amilyen nehéz az emberiségnek magát a gigantikus feladatot teljesíteni. A szocialista irodalomnak ugyanis nemcsak a felületen mozgó, szerteágazó valóságot kell ábrázolni, hanem a valóság belső lényegét; a jövő felé irányuló programot is kifejezésre kell juttatni. Ez a szocialista realizmus igazi feladata. Korunk összetett lényegét kifejező nagy irodalom viszont csak véres vajúdás, új utakat törő művészi akarás révén születhet.

E problémánál megállva, a felszólaló a szocialista irodalomban egykor szerepet játszó avantgardra hívja fel a figyelmet. Noha e témakör Botka Ferenc előadásában nem szerepelt, a szocialista irodalom szempontjából azonban mégis figyelmet érdemel. A 10-es, 20-as évek magyar útkeresői ugyanis a szocializmus érdekében vállalt kísérletezést tűzték zászlójukra. Azt vallották, hogy: „Az igazi művészet nem állhat meg annak az ábrázolásánál, ami csak puszta van, hanem megcsinálандónak véli azt, aminek lennie kell.” A születő új világrend kifejezhetőségéhez szükséges eszközöket folytonos kísérletezés révén remélték megtalálni, éppúgy, mint a korabeli orosz avantgard képviselői. „Az újról új szavakkal kell beszélni!” — hirdette Majakovszkij. Mondnivalójukhoz a korabeli izmusok formanyelvét használták fel. Evvel nem azt akarjuk hangsúlyozni, hogy az imperializmus és proletárforradalmak határmezgyéjén keletkezett s korukkal letűnt izmusirányok felélesztését tartjuk célravezetőnek, távolról sem. Inkább csak azt, hogy a hajdani avantgard mindig újra törő, a fejlődést nyomon követő, kísérletező kedvére figyeljünk fel.

MÁTÉ IVÁN hozzászólásában Pándi Pál szavaihoz csatlakozva vetette fel, hogy: „A referátum előadójának beszédéből legjobban a történelmi fejtegetés ragadott meg, ám nekem utána az a problémám maradt megoldatlanul, hogy ha tudjuk, milyen volt a szocialista- és munkásirodalom a tőkés társadalomban, akkor próbáljuk meghatározni: milyen legyen ugyanaz a szocialista társadalomban.” — Ezt követően beszélt a munkásosztály hatalmi funkciójából eredő rétegződés sajátosságairól.